

AVRUPA'DA İSLAM İLAHİYATI:

BEKLENTİLER VE KAYGILAR*

Sayın Bakan,^[1] Sayın Rektör, Değerli bilim insanları, Aziz meslektaşlarım, Sevgili öğrenciler,

Frankfurt Goethe Üniversitesi İslam Araştırmaları Merkezi açılış töreni münasebetiyle sizleri selamlama ve sizlere seslenme imkânı bulduğum için mutluyum. Bu imkândan dolayı ev sahibi üniversite yönetimine teşekkür ediyorum.

Küresel gelişmelerin etkisiyle, dinler artık ilahi birer çağrı olarak değil, ama daha çok siyasal birer proje olarak algılanmaya başladı. Bu algı kırılması maalesef dinlerin kendi inanmaları açısından da çoğu kez geçerli. Bu gelişme, dinlerle ilgili bilimsel faaliyetleri de etkiledi. Maalesef geleneksel din bilimleri dahi, dinleri artık ilahi mesajları itibarıyla inanç ve amel sistemi olarak değil, kimlik kurucu özellikleri itibarıyla bölgesel oluşumlar ve siyasal sistemler olarak inceleme eğiliminde. Bir İslam ilahiyatçısı olarak çok yakından takip ettiğim Oryantalistik İslambilim çalışmalarının son yıllarda gösterdiği yön ve yöntem değişikliği, bunun en bariz göstergesi. Artık İslam, Alman bilim adamlarının da çok büyük katkı sağladığı dilbilimsel, dinbilimsel ve hermeneutik araştırmaların konusu olmaktan çıkıyor ve giderek bölgesel siyasal araştırmaların konusu haline geliyor. Bu gelişme, genelde ilahiyatları, özelde ise İslam İlahiyatını eskisinden daha çok lüzumlu hale getirmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında, bugün kutladığımız hadisenin, sıradan bir gelişme olmadığı teslim edilmek durumundadır.

Genelde Avrupa ve özelde Almanya bağlamında ifade etmek gerekirse, İslam İlahiyatı, hem bu ülkelerdeki Müslümanların kendi dinî düşünce birikimlerinin farkında olmaları ve bu birikimi yeni bir yaşam alanında aktüelleştirmeleri bakımından, hem de içinde yaşadıkları çoğunluk toplum açısından özel bir önem taşımaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda idari görevde bulunduğum süre zarfında Almanya'nın gerek akademik gerekse bürokratik temsilcileri ile temasarımda ana hatları ile hep Almanya'da İslam İlahiyatı'nın geliştirilmesi gereğini dile getirdim.

Değerli misafirler,

Hayatının çeyrek asrını İslami ilimlerin tahsiline, tahkikine ve tedrisine vermiş ve yaklaşık son on yıldır da Türkiye'deki dinî yaşamın ve din hizmetlerinin koordinasyonu ile ilgili en ağır sorumluluğu üstlenmiş biri olarak, dünyamızdaki din ve ilahiyat alanındaki gelişmeleri daima takip etmek durumunda oldum. Geldiğim noktayı şöyle özetleyebilirim: İlahiyatın bir bilim olarak ait olduğu yer üniversitedir. İlahiyatın bilim olarak üniversitede icra edilmesi iki açıdan elzemdir: Birincisi, dinlerin hakikate dair tasavvurları, ancak üniversite ortamında diğer felsefî ve dinî dünya görüşleriyle eşit ve adil bir tartışma ortamına sahip olabilir. Böylelikle, İslam dini bilimsel ışık ile ilahi nurun bir araya gelmesiyle, herkesin anlayabileceği bir dille ifade edilme ve tartışılma imkânı

bulabilir. Bunu çoğulculuğun ve hakikatin izafiliğinin bir gereği olarak da görüyorum.

İkincisi ise, bir mümin etkinliği olarak ilahiyatın dogmatizme ve antagonizmaya düşme riski yüksektir. Bu itibarla, ilahiyatın bir bilim olarak diğer disiplinlerle birlikte yürüyebildiği üniversite ortamında icra edilmesi, hem dinlerin izzetini koruma, hem de hayati önem taşıyan eleştirel yaklaşımı diri tutma bakımından gereklidir.

Almanya’da süren “İlahiyatın üniversitede yeri olup olmadığı ve İslam’ın Almanya’ya ait olup olmadığı” tartışmalarının farkındayım. Gerek 2010 yılında Alman Bilim Kurulu’nun yayınladığı tavsiye kararını, gerekse Federal Bilim Bakanlığı’nın ve pek çok eyalet hükümetinin bu karar yönünde attığı adımları, bu sorulara verilmiş net cevaplar olarak okumak istiyorum: Evet, ilahiyat bilim olarak üniversitenin bir parçasıdır. Evet, İslam ve Müslümanlar Almanya’nın bir parçasıdır ve İslam İlahiyatı da üniversitede icra edilmelidir. Dışarıdan bir gözlemci olarak bu net cevapları tarihsel perspektifle şöyle algılama eğilimindeyim: İslam’ın ve Müslümanların öteki olduğu bir algı ve kültür dünyası için Oryantalistik İslambilim, İslam’a dışarıdan bakan bir disiplin olarak yeterlidir. İslam’a içeriden bakan bir disiplin olarak İslam İlahiyatı ise İslam’ı ve Müslümanları artık “öteki” olarak görmeyen bir algı ve kültür dünyasında gereklidir.

Bu tarihsel bir kavşak noktasıdır. Zira İslami ilimler birikimi ilk kez Avrupa üniversitelerinde kendini kendi otantik zaviyesinden ifade etme imkânı bulmaktadır. Avrupa üniversitesi ile kastettiğim, Yeniçağ felsefesinin ve Aydınlanma sonrası beşeri bilim birikiminin evidir. Asırlardır Müslüman öznelerin Müslüman toplumlarda ürettiği ilahiyat birikiminin Batı Yeniçağ birikimiyle temasa geçmesi çok heyecan verici bir yüzleşmedir. Bu yüzleşme hem Batı’daki İslam’la ilgili algıları dönüştürecektir, hem de Müslümanların geleneksel ilahiyatçılık yapma biçimlerini dönüştürecektir. Tıpkı tarihte olduğu gibi: Malumunuz olduğu üzere, başta Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in teşvikiyle, Müslüman toplumlar en erken dönemlerinde yalnızca kendi muhitlerindeki bilgi ile yetinmeyip başka ilim geleneklerinin sahip oldukları bilgiyi de tanımaya, kazanmaya ve bundan yararlanmaya çalıştılar. Müslüman coğrafya üzerinden Latinceye aktarılarak Batı düşüncesine kazandırılan eserlerin miktar ve içeriklerine dair bir kanaat oluşturması bakımından Wustenfild’in çalışmalarına bakmak kâfidir. Bu noktada Frankfurt Üniversitesinin kıymetli hocası Fuat Sezgin’i ve İslam Bilimler Tarihi Enstitüsü’nün değerli çalışmalarını anmadan geçmem.

Değerli dostlar,

Artan Müslüman nüfusa ve Müslümanların din hizmetleri ve din eğitim ihtiyaçları anayasal güvence altına alınmış olmasına rağmen, Almanya’nın İslam İlahiyatı’nı kurma fikrini benimseyebilmesi çok zaman aldı. Bu yeni durumu kabullenmede toplumun bazı kesimleri, hatta Müslümanların bir kısmı hâlâ zorluk çekiyor olabilir. Bu kabul sürecinin ne kadar zaman aldığını göz önünde bulundurursak, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ve Frankfurt Goethe Üniversitesi’nin 2003 yılında başlattıkları işbirliğinin ne kadar isabetli olduğu teslim edilmek durumundadır. Bu noktada, bu kararı cesaretle alan Diyanet’teki haleflerime ve Goethe Üniversitesi yöneticilerine takdir ve şükranlarımı ifade etmek

isterim.

Gecikilmiş de olsa Almanya'da İslam İlahiyatı kurma ve din dersi öğretmeni yetiştirme konusunda siyasi bir karar oluşmuş olması sevindirici bir gelişmedir. Ancak samimiyetle ifade etmek isterim ki, bu kararın uygulanmasını bir ilahiyatçı bilim adamı olarak özenle takip ediyorum ve bazı kaygılarım var. İzinizle bu kaygılarımı sizinle paylaşmak isterim:

1. Bilimsel faaliyet, Alman düşünür Humboldt'un da ifade ettiği gibi, her şeyden önce bireysel bir etkinliktir ve iki şeye ihtiyaç duyar: İnziva ve sükûnet. Dolayısıyla bilimsel faaliyet zaman ister. Hele de yeni bir disiplinin kurulmasından söz ediyorsak, daha çok zaman, ortam ve imkân ayırmak gerekir. Oysa görebildiğim kadarıyla, kurumların oluşmasında, müfredat programlarının oluşturulmasında, yayınlar konusunda çok hızlı hareket ediliyor. ^[1]_{SEP}
2. Bu aceleciliğe bağlı olarak, zaman zaman İslam İlahiyatı'nı alanın uzmanlarının eline teslim etme konusunda uluslararası standarttan ödün verilebiliyor. Her bilim dalında olduğu gibi, tabii olarak İslam İlahiyatı'nın da kabul edilmiş belirli bilimsel normları ve vazgeçilmez standartları vardır. Komşu branşların desteği elbette kaçınılmazdır ama ilahiyat eğitimi almamış, İslami ilimler tahsil etmemiş, Arapça bilmeyen insanların İslam İlahiyatı'nı kurmaları ve şekillendirmeleri beklenemez. Gerekli donanıma sahip olmayan insanların çalışmalarının ürünleri, ne bilim dünyasını ne de Müslüman muhatapları tatmin edecektir.
3. Bilimsel faaliyet, uluslararası karakter taşır. İslam İlahiyatı da bir bilim olarak ilgili uluslararası ağın içinde yerini almalıdır. Almanya'da ilahiyat bilimini, din dersi öğretmeni yetiştirmeye indirgeyen yaygın bir algı hâkim. Dolayısıyla ilahiyatın fazlaca yerel ihtiyaçlar odaklı dizayn edilmesi riski görüyorum. Oysaki yerel ihtiyaçlara en sağlıklı katkıyı da iyi icra edilen bilimsel ilahiyatçılık sunabilir. ^[1]_{SEP}
4. Kanaatimce Alman Üniversite ortamında yeni bir filiz olarak yerini bulmaya başlayan İslam İlahiyat bilimi, bilim ormanında verimli bir biçimde yeşerebilmesi için özellikle bilimsel hürriyete, güven ortamına ve diğer bilim dallarının samimi ve iyi niyetli desteklerine ihtiyaç duymaktadır. ^[1]_{SEP}
5. Neticede İslam İlahiyatı ile ilgili çalışmalar, diğer bilim dallarında olduğu gibi, sadece belirli bir zaman, bütçe ve önceden planlanmış hedefler çerçevesinde işleyen bir mekanizmadan ibaret değildir. Onun asli görevi, bilgi ve fikir üretmek, dolayısıyla bilim dünyasında gerçekleşen hakikat arayışına özgün katkılar sağlamaktır. Bu sürecin önemli bir parçası, diğer bilim dallarıyla verimli bir işbirliğidir. Her iki tarafa da bu çerçevede büyük sorumluluk düşmektedir. ^[1]_{SEP}

Alman üniversitelerinde İslam İlahiyatı merkezleri kurulmasının Ortaçağdakine benzer bir diyalektik taahhüt etmesi iki şarta bağlıdır: Bilim standartlarından ödün verilmemesi ve İslam İlahiyatı'nın otantik olarak ve yüksek düzeyde temsil edilmesi. Aksi halde, hem bilim dünyası hem de Müslümanlar açısından tatmin edicilikten uzak, ikinci sınıf bilimsel çalışmalar ortaya çıkabilir.

İslam İlahiyatı ve düşünce geleneği kendi tarihî seyri içerisinde ele alındığında, içerik, yöntem, değerlendirme, bilginin ve ilim alanlarının sınıflandırılması, alanların

özelliklerine göre eserlerin oluşturulması ve buna bağlı olarak zengin bir yazılı edebiyatın var olduğu tespit edilir. Müslüman düşüncesinin yalnızca tecrübi ilimlerde değil, beşeri ve dinî ilimlerde de, diğer düşünce kazanım ve bilgilerini de dikkate alan bir bilgi yöntemi takip etmesi, kendi bilim geleneğine uygun olacaktır. Bu bağlamda bir cümle ile İslam inancının önemli bir yönüne işaret etmek yerinde olacaktır: İslam'ın inancı kendi usulü çerçevesinde tutarlı, mantıklı ve rasyonel olmak durumundadır.

Bu konuda akıl ve sağduyu, dünyanın İslam İlahiyatı alanındaki birikimiyle daha yoğun temas ve işbirliğini salık vermektedir. Bu itibarla, İslam dünyasının birikimini göz ardı etmemek gerekir. Biz bu bağlamda sadece işbirliğine açık olduğumuzu ifade edebiliriz. Ama işbirliği ve diyalog, ancak karşılıklı adımlarla mümkün olabilir. Açık yüreklilikle ifade etmeme izin verirseniz, verimli bir işbirliğinin önünde psikolojik engeller olduğunu düşünüyorum. Özellikle Türkiye ile Almanya arasında kültürel konularda belirli bir güven krizi olduğu kanaatindeyim. İslam ve İslam İlahiyatı ile ilgili konular da maalesef bu krizin bir parçası olmuş durumda: Türkiye'nin attığı her adım Alman dostlarımız tarafından dış politika ve inkültürasyon tedbiri olarak algılanabiliyor. Almanya'nın attığı her adım ise Türkiye tarafından uyum ve güvenlik tedbiri olarak algılanabiliyor. Bu algı biçiminde, atılan adımların politik gerekçelendiriliş biçiminin de rolü var mutlaka. Ama çağdaş bir sorun olarak yanlış bilgilendirme mekanizmalarının da etkisini göz ardı edemeyiz.

Yeri gelmişken ifade etmek isterim ki, biz başından beri İslam din dersinin Almanca olmasını, din dersi öğretmenlerinin ve imamların Almanya'da doğup büyümüş gençler arasından yetiştirilmesini desteklediğimiz halde, bu kamuoyuna hep yanlış yansıtıldı. Alman üniversitesinde İslam İlahiyatı fikrine ve din dersinin Almanca olmasına karşı olsak, Frankfurt'taki bu projeyi desteklemezdik. Zira maddi destek verme ve başarı dileme dışında hiçbir müdahalemiz söz konusu olmamıştır. Ne profesörlerin atanmasında, ne de müfredatın belirlenmesinde bir müdahalemiz olmuştur. Zira bize göre, doğru bilgi bir hakikat değeri taşır. Bilginin kendisine veya bilim kurumlarına manipüle edilebilir birer vasıta olarak yaklaşmak, bilginin araçsallaştırılması ve hakikat değerini, itibar kıymetini kaybetmesi anlamına gelecektir. Bu itibarla partnerimizle mutabık kaldığımız tek kriter, bilimsel araştırma özgürlüğü olmuştur. Sanırım şimdiye kadar Frankfurt'ta yapılanlar bunun kanıtıdır.

Goethe Üniversitesi ile işbirliğimiz, bilim alanında siyasetten bağımsız kalarak işbirliği yapılabileceğine dair tarihi bir örnek teşkil ediyor. Biz iki partner olarak bu işbirliğimizin, Almanya'daki gelişmelerde tetikleyici rol oynadığı kanısındayız. Dolayısıyla bu işbirliğinden son derece memnunuz ve devamından yanayız. Ancak Frankfurt'taki İslam Araştırmaları Merkezi'nin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından finanse edilen profesör kadrolarına artık ihtiyaç duymadığı ortadadır. Şu anda, işbirliğimizin hangi alanda ve ne şekilde devam edeceğini istişare ediyoruz. Zira bugün açılışını kutladığımız İslami İlimler Merkezi'nin varlığı, işbirliğimizin başarısıyla birlikte, hedefleri bundan sonra daha da yükseltilmiş yeni bir çerçeve ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Başkanlığımızın geleceğe dair verebileceği destek türleri ve uygun işbirliği imkânları konusunda, alanın uzmanı meslektaşlarımızın kanaatleri de bizim için yol gösterici olacaktır.

Almanya'daki Müslüman toplumunun beklenti ve ihtiyaçları dikkate alınarak, bilimin yöntem ve tarafsızlığına saygı duyularak sürdürülen bir İslam İlahiyatı, dilerim kısa sürede yetenekli ve birikimli uzmanların yetişmesine, İslam dinine dair doğru bilgi ve tutumun üniversite düzeyindeki yoğunluk ve detaydan, ilkokuldan orta öğretime kadar bilinir ve ulaşılabilir olmasına hizmet eder.

On sene öncesinden başlayan yaklaşımımızı sürdürerek, Almanya'nın değişik İslam İlahiyat merkezleri ile iletişimde olmak ve onların ortaya koydukları tarafsız, yöntemli ve doğru bilgilerin, çalışmaların neler olduğunu izlemek şahsen başta benim bireysel ilgi ve merakım olacaktır. Benzer ilgi ve merakın bir yandan Almanya'da yaşayan Müslüman kitle ve diğer taraftan da bu Müslümanların köken ülkelerindeki uzman ve muadil birimlerce de taşındığını söylemek sanırım abartı olmayacaktır. Bütün bunların Almanya'da yeni bir başlangıç olan İslam İlahiyatı'na hem başlangıç zorlukları hem de beklenti ve merak büyüklüğü ile orantılı biçimde aşırı bir yükü yüklediği aşikârdır. İşte bu yükü taşımada bizler, muadil kurumlar, seyirci veya sırf eleştirmen kalmak yerine imkân ve şartlarımız doğrusunda katkı ve destek sağlayıcı olabiliriz. Bugün hem bir bilgi yolcusu, bir akademisyen hem de on sene önce bu gelinen önemli noktanın partneri bir kurumun başkanı olarak şahsen aranızda bulunarak, bir sevincimi, bir beklentimi, bir merakımı ve bir desteğimi bizzat dile getirmek istedim.

Hepinizi saygı ve muhabbetle selamlıyorum.

*Frankfurt İslam Araştırmaları Merkezi Açılış Konuşması, 19-Haziran-2013 / Almanya